

Přirozený [1992]

Málokteré slovo bylo v minulosti do té míry ideologicky i věcně zatíženo jako slovo „příroda“ a „přirozený“. Původně se vztahovalo pouze na ty skutečnosti, o kterých lidé věděli nebo o kterých se domnívali, že se jednou zrodily, pak vyrostly a posléze (většinou) musí zemřít. Tak tomu bylo už v řečtině i v latině a tak se to prosadilo i v evropských jazycích. Také v češtině nám už samo slovo napovídá - nebo alespoň kdysi napovídalo - že jde o něco co živá bytost dostává při své zrodu, při narození, do vínku, co tedy nezískává ani učením, ani výchovou, ale co má od přírody, tj. od narození Příroda tedy zahrnuje jen všechno to, co se nějak zrodilo, narodilo. V představách starých Řeků a také Římanů se ovšem zrodilo leccos, co my za narozené nepovažujeme. Platón dokonce nechá Timaia považovat celý svět za zrozený a tedy živý, za jakéhosi „živoka“, jak to počestil překladatel František Novotný. Pro nás to je dnes všechno jinak: příroda je převážně neživá, o životě víme jen ze zkušenosti na jediné planetě jediné hvězdy v celém kosmu. Metaforicky sice mluvíme o zrodu galaxií nebo hvězd, ale míníme tím pouhý vznik, který nemá se zrozením živé bytosti nic společného.

Latinské slovo natura překládáme někdy jako „povaha“. Povaha však není totéž co přirozenost - povaha může být formována např. výchovou, kdežto přirozenost zůstává údajně stejná (dnes ovšem víme, že tomu tak není; ostatně i do úslolí proniklo, že „zvyk je druhá přirozenost). K posunům ve významu onoho slova však docházelo již ve starém Řecku, zejména však v evropském středověku, a to jednak v důsledku jiného chápání samotného termínu, jednak v důsledku změněných kontextů. Tak např. mohli Řekové přemýšlet o přirozenosti Bohů, protože ti se opravdu kdysi zrodili (a mytologické rodokmeny hrály proto značnou roli); mluvit o „přirozenosti“ křesťansky chápaného Boha byl naproti tomu vlastně stejný nesmysl, jako mluvit o přirozenosti Thaletovy „vody“ nebo Empedoklových „prvků“, tj. o přirozenosti ARCHAI, neboť ty byly odedávna, od nepaměti, odevždy, nevzniklé a nezrozené.

Když byla v důsledku sekularizace oslabena a přinejmenším z věd vytlačena myšlenka Stvořitele a světa jako díla tvoření, mnohé z toho, co bylo původně připisováno Bohu, začalo být připisováno přírodě. Příroda byla s Bohem buď ztotožněna (jako u Spinozy) nebo představovala jeho náhražku. Zvláště významné to bylo v úvahách o společnosti a v myšlení právním. Protože všechny společenská privilegia byla odůvodňována údajnou vůlí Stvořitele, který tak měl být jen garantem historických práv, opírala se nová společenská vrstva, jež neměla až dosud žádných privilegií, o právo přirozené. To už opravdu nemělo s přírodou nic společného, protože šlo o kategorii společenskou, ale myšlenka sehrála významnou roli v prosazování a šíření demokratických myšlenek. Dodnes je myšlenka lidských práv a svobod zakládána a zdůvodňována přirozenoprávně (např. ve všech hlavních mezinárodních dokumentech), i když filosoficky to je přísně vzato neudržitelné.

Do neshází však myšlenka přirozenosti vede i v samotné theologii. Vzniká totiž velmi sporná otázka, co je vlastně pro člověka přirozené: být dobrý anebo zlý? Jak může něco, co se prostě přihodilo, ale přihodit se nemuselo, totiž lidské provinění, změnit lidskou přirozenost? A to dokonce do té míry, že se lidé jako hříšní už doopravdy rodí, jak to formuluje teze o prvotním hříchu. Ještě závažnější rozpory vznikají, když tuto myšlenku aplikujeme na lidské vědomí a myšlení. Dodnes argumentují četní theologové tím, že nejen filosofie, ale i všechny vědy jsou

založeny na přirozeném myšlení, a chtějí tím jednak dodat větší váhy teologii, která se údajně jediná opírá o zjevení, jednak tím chtějí prokázat nedokonalost a neuspokojivost pouze lidského myšlení a poznávání. Tím se však už dostávají příliš daleko od původního významu přírody a přirozenosti, neboť přirozené je spíše nemyslit, kdežto myšlení a zejména správné myšlení je záležitostí kulturní a tedy nepřirodní.

Ze všech těchto příkladů je vidět, jak nejistý a nejasný je pojem přirozenosti a jak málo je vhodný k účelům filosofickým, dokud není velmi přesně vymezen a přísně odlišován od jiných, méně odpovědně ustavených pojmů.

(B) (zkráceno)

Málokteré slovo bylo v minulosti do té míry zatíženo tak rozpornou mnohovýznamností jako slovo „příroda“ a „přirozený“. Původně se vztahovalo pouze na ty skutečnosti, které se jednou zrodily, pak vyrůstají a posléze musí zemřít. Tak tomu bylo už v řečtině i v latině a tak se to prosadilo i v evropských jazycích. Přirozené je to, co živá bytost dostává do vínku při svém zrodu, při narození, co tedy nezískává ani učením, ani výchovou, ale co má od přírody, tj. od narození. Příroda tedy původně zahrnuje jen to, co se nějak zrodilo, narodilo. V představách starých Řeků a také Římanů se ovšem zrodilo leccos, co my za narozené nepovažujeme. Platón dokonce nechá Timaia považovat celý svět za zrozený a tedy živý, za jakéhosi „živoka“, jak to počestil překladatel František Novotný. Pro nás je dnes příroda převážně neživá, život známe jen ze zkušenosti na jediné planetě jediné hvězdy v celém kosmu.

Latinské slovo natura překládáme někdy jako „povaha“. Povaha však není totéž co přirozenost - povaha může být formována např. výchovou, kdežto přirozenost zůstává údajně stejná (dnes ovšem víme, že tomu tak není; i do úsluví už proniklo, že „zvyk je druhá přirozenost“). K posunům ve významu onoho slova docházelo i se změnou chápání skutečnosti. Tak např. mohli Řekové přemýšlet o přirozenosti bohů, protože ti se podle bájí vskutku kdysi zrodili; mluvit o „přirozenosti“ Boha křesťansky chápaného bylo naproti tomu vlastně stejným nesmyslem, jako mluvit o přirozenosti Thaletovy „vody“ nebo Empedoklových „prvků“, neboť ty byly odevždy, nevzniklé a nezrozené.

Když byla v nové době oslabena a přinejmenším z věd vytlačena myšlenka Stvořitele, začala příroda přebírat jeho úlohu. Buď byla s Bohem ztotožněna (jako u Spinozy) nebo představovala jeho náhražku. Zvláště významné to bylo v myšlení právně filosofickém, kde se začalo zdůrazňovat právo přirozené. To už opravdu nemělo s přírodou nic společného, protože šlo o kategorii společenskou, která ovšem sehrála významnou roli v prosazování a šíření demokratických myšlenek. Dodnes je myšlenka lidských práv a svobod zakládána a zdůvodňována přirozenoprávně (např. ve všech hlavních mezinárodních dokumentech), i když filosoficky to je přísně vzato nedržitelné.

Do nesnází vede myšlenka přirozenosti i v teologii: co je vlastně pro člověka přirozené, být dobrý anebo zlý? Jak se může jedním činem, jedním proviněním změnit lidská přirozenost, jak to formuluje učení o prvotním hříchu? Ještě závažnější rozpory vznikají, když tuto myšlenku aplikujeme na lidské vědomí a myšlení. Dodnes můžeme slýchat theologické argumenty pro to, že nejen filosofie, ale i odborné vědy jsou založeny na přirozeném myšlení. To je však už příliš daleko od původního významu slova „přirozenost“, neboť přirozené je spíše

nemyslit, kdežto myšlení a zejména správné myšlení je záležitostí kulturní a tedy nepřirodní.

Ze všech těchto příkladů je vidět, jak nejistý a nejasný je pojem přirozenosti a jak málo je vhodný k účelům filosofickým, dokud není velmi přesně vymezen a přísně odlišován od jiných, méně odpovědně ustavených pojmů.

Rozhlas, 27.1.1992